

PAPER DETAILS

TITLE: PORTEKİZ KAYNAKLARINDA ÇALDIRAN SAVASI'NA AIT BİR ANLATIM

AUTHORS: Tuna Kaan TASTAN

PAGES: 186-210

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2150189>

**PORTEKİZ VALİSİ AFONSO DE
ALBUQUERQUE'ÜN KRAL I. MANUEL'E
MEKTUBUNDA ÇALDIRAN SAVAŞI'NA AİT BİR
ANLATIM**

A RECORD OF THE BATTLE OF CHALDIRAN IN
PORTUGUESE GOVERNOR AFONSO DE ALBUQUERQUE'S
LETTER TO KING MANUEL I

Tuna Kaan TAŞTAN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 24.12.2021

Kabul: 26.05.2022

Article Info

Received, Dec,24,2021

Accepted: May,26,2002

Öz

Çaldıran Savaşı, hem dünya askerî literatürü üzerinde meydana getirdiği değişikliklerden, hem de Ortadoğu gibi önemli bir coğrafyanın siyasi yapısı üzerindeki etkisinden dolayı, yalnızca Osmanlıları ve Safevîleri değil, neredeyse bütün dünyayı değiştirmiş savaşlardan biridir. Avrupa'nın en batı ucundan Hindistan'a giden deniz yolunu keşfederek gelen Portekizliler, yalnızca Hindistan kıyılarını değil, bütün Umman Denizi ve Hint Okyanusu'nu kontrol altına almaya çalıştıklarından, hakimiyet alanlarını Basra Körfezi'nin girişinde bulunan Hürmüz Sultanlığı'na kadar uzatmış, bu da onları Ortadoğu ile komşu haline getirmiştir. Hindistan'a bir Haçlı zihniyeti ile gelen Portekizlilerin, ana amaçlarından biri Müslüman ticaretini baltalamak olduğundan, Osmanlı Devleti ve Safevî Devleti ile ilgili gelişmeler, bu Batı Avrupalı devletin de yakından takip etmeye çalıştığı konular arasında bulunmakta idi. Portekizliler, daha sonrasında İslam devletleri arasındaki mezhep savaşları hakkında bilgi sahibi olmuş, bu bilgileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardır. Şah İsmail'in, ismi Portekizli kaynaklarda geçmeyen bir kumandanının, ünlü Portekiz valisi Afonso de Albuquerque ile yaptığı konuşma bu çabanın en önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Çaldıran Savaşı hakkında olan bu konuşma sonucunda, Portekizliler Osmanlı

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Bayezid Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Ankara, tktastan@ybu.edu.tr, 0000-0002-5436-0592, Ankara Türkiye.

Devleti'ne karşı Safevî Devleti'ni bir müttefik olarak görmeye, hatta Şah İsmail'i Afonso de Albuquerque'in tabiri ile "Müslümanlar üzerine İsa tarafından gönderilmiş bir yıldırım" olarak nitelendirmeye başlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Çaldıran, Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim, Afonso de Albuquerque, Hürmüz.

Abstract

The Battle of Chaldiran is one of the wars that changed not only the Ottomans and the Safavids but also the whole world, both because of the changes it caused on the world military literature and its effect on the political structure of an important geography such as the Middle East. The Portuguese, who came from far away, from the westernmost tip of Europe, by exploring the sea route to India, tried to control not only the coast of India, but also the entire Arabian Sea and the Indian Ocean, so they extended their dominion to the Sultanate of Hormuz, located at the entrance of the Persian Gulf, which made them neighbors with the Middle East. Since one of the main aims of the Portuguese, who came to India with a Crusader mentality, was to undermine the Muslim trade, the developments related to the Ottoman State and the Safavid State were among the issues that this Western European state tried to follow closely. The Portuguese later learned about the sectarian wars between the Islamic states and tried to use this information for their own interests. The speech of a commander of Shah Ismail, whose name is not mentioned in Portuguese sources, with the famous Portuguese governor, Afonso de Albuquerque, constitutes one of the most important examples of this effort. As a result of this talk about the Battle of Chaldiran, the Portuguese began to see the Safavid State as an ally against the Ottoman Empire, and even described Shah Ismail as "a lightning bolt sent by God on the Muslims", as Afonso de Albuquerque put it.

Keywords: Chaldiran, Shah Ismail I, Selim I, Afonso de Albuquerque, Hormu

Giriş

Çaldıran Savaşı, sadece Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasında yapılmış önemli savaşlardan biri değil, aynı zamanda Türk tarihinin de dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir. Bu savaşla birlikte, Doğu Anadolu'nun hâkimiyeti kesin olarak Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Hemen devamında Dulkadiroğulları Beyliği'nin 1515 Turnadağ Savaşı¹ ile ortadan kaldırılması

¹ Yavuz Sultan Selim'in Kayseri Sancağı'na yolladığı Şahsuvaroğlu Ali Bey'in Dulkadiroğulları beyi Alaüddevle Bey'in oğlu Süleyman Bey'in idaresindeki Bozok bölgesini ele geçirip Süleyman Bey'in başını Yavuz Sultan Selim'e göndermesi üzerine, Alaüddevle Bey de Memlûklerden yardım istemiştir. Yavuz Sultan Selim de Dulkadiroğulları Beyliği üzerine Rumeli Beylerbeyi Hadım Sinan

sonucu Osmanlıların en önemli amaçlarından biri olan Anadolu Türk birliği kesin olarak tamamlanmıştır. Bundan sonraki süreçte uzunca bir süre İran tarafından bir tehditle karşılaşmayan Osmanlı Devleti, güneye ve batıya doğru seferler düzenleyerek genişleme imkânı bulmuştur. Bu açıdan bakıldığında, hem Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarının güvenliğinin sağlanması, hem de artan prestiji ile Yavuz Sultan Selim'in diğer fetihlerinin zeminini bu zaferin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada, Çaldıran Savaşı'na dair, Portekizlilere ait bir kaynakta geçen anlatım, Türk tarihçilerin tetkik eserleri ve ulaşılabilen kaynak eserlerde bulunan Çaldıran Savaşı anlatımları ile karşılaştırılarak bu anlatımın Çaldıran Savaşı'na ait olduğu kanıtlanmaya çalışılacak, böylece Çaldıran Savaşı'na dair pek bilinmeyen bir anlatım Türk okuyucuları ile buluşturulacaktır. Çalışmada, Safevî Devleti'nin bir kumandanının Portekiz'in Hindistan valisi Afonso de Albuquerque ile konuşmasında geçen Çaldıran Savaşı anlatımı kullanılacak, bu konuşma için ise, Vali Afonso de Albuquerque'in Portekiz kralı I. Manuel'e rapor maiyetinde gönderdiği mektuplardan derlenen ve aslı Portekizce olan *Commentaries of Affonso de Albuquerque* adlı eserin, Hakluyt Topluluğu üyesi Walter de Gray Birch tarafından yapılan ve 1875 yılında Londra'da basılan İngilizce çevirisinden yararlanılacaktır.

1) Çaldıran Savaşı'nın Arka Planı

24 Nisan 1512 tarihinde tahta çıkan² Yavuz Sultan Selim, Osmanlı tarihinin en aktif padişahlarından biri olarak tarihe geçmiştir³. Çaldıran zaferi ise, hükümdarlığının henüz ikinci yılında kazanmış olduğu bir zaferdir. Bu zafer,

Paşa'yı göndermiştir. Sinan Paşa'nın 10.400 kişilik kuvvetini Yavuz Sultan Selim kendi kuvvetleriyle takip etmiştir. Alaüddevle Bey ise bütün halkını, hanesini ve hazinelerini Turnadağı'nda topladıktan sonra yaklaşık 10.000 süvari ile Osmanlı kuvvetlerini karşılamak üzere harekete geçmiştir. 12 Haziran 1515 tarihinde bu kuvvetler karşı karşıya gelmiş, zafer, ateşli silahlardan da istifade eden Osmanlı kumandanı Sinan Paşa'nın olmuştur. Alaüddevle Bey ise savaşta hayatını kaybetmiştir. Savaşın sonra Yavuz Sultan Selim, Dulkadiroğulları Beyliği'nin bulunduğu bölgenin idaresini de Şahsuvaroğlu Ali Bey'e bırakarak Memluk Sultanı Kansu Gavri'ye bir fetihname ile zaferini haber vermiş, bu durum da zaten güç bir durumda olan Memluk sultanını ziyadesiyle endişelendirmiştir. Bkz. Feridun M. Emecen; *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018, s. 168-169.

² Emecen; *a.g.e.*, s.69; Halil İncalcık; *Devlet-i 'Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, C.1, s. 137; C. N. Seddon (çev.); *Ahsanu't-Tawarikh of Hasan-ı Rumlu*, Oriental Institute, Baroda 1934, C.2, s. 63.

³ Halil İncalcık'a göre, Yavuz Sultan Selim'in kişiliğinde Yıldırım Bayezid ve Fatih Sultan Mehmed'in atılған cihangirliği canlanıyordu. Bkz. İncalcık; *a.g.e.*, C.1, s. 137.

yukarıda da söylenmiş olduğu gibi, sultanın diğer başarılarının zeminini hazırlamıştır.

Safevîlere karşı harekete geçme kararı alan Yavuz Sultan Selim, ilk başta vezirlerinin muhalefeti ile karşılaşmış, yine de kararından dönmeyerek sefer için hazırlıklara başlamıştır. Batıda da Osmanlı Devleti'ne karşı bir birleşmenin meydana gelememesi, Yavuz Sultan Selim'in dikkatini doğuya yöneltmesini kolaylaştırıyordu⁴. Tufan Gündüz'ün ifadelerine göre, Safevîlerin Osmanlı topraklarındaki Kızılbaşları İran'a davet etmeleri ve Şah İsmail'in II. Bayezid tahtta iken onu sık sık aşağılamış olması bu savaşın başlıca nedenlerini teşkil ediyordu. Osmanlı kaynakları ise çoğunlukla Şiiğin yayılmasının İslam memleketleri için büyük tehlike arz ettiği vurgu yapmaktadırlar. Bunların yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarındaki güvenliğin bütünüyle ortadan kalkmış olması, Akkoyunlu Devleti'nin topraklarının kontrolünün mahalli yöneticilere geçmesi ve Dulkadiroğulları Beyliği'nin Safevîlere karşı bir duruş sergileyememiş olması; Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarında Safevî Devleti baskısının artmasına ve bunun çözülmesi gereken ciddi bir siyasi problem teşkil etmesine neden oluyordu⁵. Hasan-ı Rumlu tarafından yazılan Ahsenü't Tevarih adlı eserde de Osmanlı topraklarına yapılan akınların Yavuz Sultan Selim'in Safevîlere saldırmasına neden olduğundan bahsedilmektedir⁶. Yine Tufan Gündüz, dönemin kaynaklarından aktararak İran'dan ve Horasan'dan, Yavuz Sultan Selim'i İran üzerine yürümeye ve Kızılbaşları ortadan kaldırmaya teşvik eden mektupların da geldiğini bildirmektedir⁷. Ayrıca Şah İsmail'in Anadolu'da çok sayıda taraftarı bulunmaktaydı ve bunların isyan etme ihtimali bulunuyordu. Yavuz Sultan Selim'in Anadolu Beylerbeyi ve sancakbeylerine verdiği emirler doğrultusunda Şah İsmail'in Anadolu'daki taraftarları araştırılarak hapis ve idam edilmişlerdir⁸. Bu kişilerin sayılarının 40.000'i aştığı rivayet edilmektedir⁹.

⁴ Emecen; *a.g.e.*, s. 109.

⁵ Tufan Gündüz; *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s. 116-117.

⁶ C. N. Seddon (çev.); *a.g.e.*, C.2, s. 68.

⁷ Gündüz; *a.g.e.*, s. 118. Bu mektuplar İdris-i Bidlisi'nin kitabında da geçmektedir. Mektupların, Yavuz Sultan Selim'e Çaldıran Savaşı'ndan sonra ulaştığı da belirtilmektedir. Bkz. İdris-i Bidlisi; *Selim Şah-Name*, Haz. Hicabi Kırlangıç, Hece Yayınları, Ankara 2016, s. 163-168.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983, C.2, s.257-258.

⁹ İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 175. İnalcık; *a.g.e.*, C.1, s.138. Tufan Gündüz'e göre ise bu hususun tam olarak gerçekleşip gerçekleşmediği şüphelidir. Zira Osmanlı sınırları içerisindeki Kızılbaş sahaları oldukça sınırlıdır ve bunların bir kısmı da II. Bayezid döneminde İran'a göç etmişlerdir. Ayrıca,

Böylece Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail üzerine yapacağı bir seferde Anadolu'da çıkabilecek ayaklanmaların da önüne geçmiş oluyordu. Buna karşılık olarak Şah İsmail, daha önce yanına iltica etmiş olan Şehzade Ahmed'in oğlu Şehzade Murad'ı Osmanlı tahtının varisi ilan etti¹⁰.

Akkoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırarak doğudaki hudutlarını Ceyhun Nehri'ne kadar uzatmış olan Şah İsmail, Özbek tehdidini de ortadan kaldırdıktan sonra dikkatini Anadolu'ya yöneltmiş, gönderdiği halifeler vasıtasıyla Osmanlı sınırları içerisinde bulunan halkı kendisine bağlamak için çalışmalara başlamıştı¹¹. II. Bayezid'in pasif siyaseti ve bazı Osmanlı devlet adamlarının Aleviliğe mütemayıl olmaları, Şah İsmail'in işini kolaylaştırmış ve cesaretini artırmıştı. II. Bayezid döneminde Trabzon valisi bulunan Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail tehdidinin ciddiyetini önceden anlamış, hatta buna bağlı olarak kısa süreliğine Erzincan'ı fethetmişti¹². Şah İsmail de Yavuz Sultan Selim'i babasına şikâyet etmişti. II. Bayezid'in son yıllarında şehzadeler arasında bulunan çekişme de Şah İsmail'in faaliyetlerini artırmasına olanak sağlamıştı¹³. İşte bu yüzden, devletin iç meselelerini ortadan kaldırdıktan sonra, Yavuz Sultan Selim uzun süreden beri var olan bu tehdidin üzerine gitmeye karar vermişti¹⁴. Hatta Şah İsmail, Kahire'deki Sünni mezhebinin halifesine karşı Şii mezhebini çıkardığı ve Portekizlilere Memlûklere karşı birlikte hareket etmeyi önerdiği için Memlûklerin de büyük bir düşmanı idi. Yine de Memlûkler, Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'e karşı ittifak teklif ettiğinde kabul etmeyerek tarafsız kalmayı seçmişlerdir¹⁵. Bunun en büyük sebebi ise, Mısır'ın Hint Okyanusu'na çıkış yolunu kontrol altında tutan Portekizlilere karşı Osmanlı donanmasının Memlûklere yardımcı olmasıdır. Bu yüzden Memlûkler Osmanlılara karşı Şah İsmail'e yardım etmekten

Osmanlı Devleti'ndeki nüfus hareketlerinin izlenebildiği vergi defterlerinde böyle bir nüfus kaybına yönelik bir iz mevcut değildir. Bkz. Gündüz; *a.g.e.*, s. 120-121.

¹⁰ Mustafa Çetin Varlık; "Çaldıran Savaşı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C.8, s. 193.

¹¹ Şah İsmail'in Özbekler karşısında kazandığı zaferlere ve Horasan'daki Safevî hakimiyetini sağlamlaştırmasına rağmen Özbek tehlikesi Safevîler için bitmeyecek, Safevîler 16. yüzyıl boyunca doğuda Özbeklerle, batıda da Osmanlılarla savaşacaklardır. Bkz. Cihat Aydoğmuşoğlu; *Safevî Devleti Tarihi (1501-1736)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 41.

¹² Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 258.

¹³ Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 258.

¹⁴ Aydoğmuşoğlu; *a.g.e.*, s.42.

¹⁵ Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 259. Mustafa Çetin Varlık, Şah İsmail'in de hediyelerle birlikte Memlûklere bir elçi gönderdiğini ifade etmiştir. Bkz. Varlık; *a.g.m.*, s. 193.

kaçınmışlardır¹⁶. Dimitri Kantemir, Yavuz Sultan Selim'in esas düşmanının aslında Kansu Gavri olduğunu, ancak İran ve Şah İsmail tehdidini ortadan kaldırmadan Yavuz Sultan Selim'in bu düşmanının üzerine yürümeyi uygun bulmadığını belirtmiştir. Zira Mısır'la meşgul olduğu bir sırada Safevîlerin Osmanlı topraklarını istila etmesi oldukça yüksek bir ihtimaldir¹⁷.

20 Mart 1514'te¹⁸ sefer için gerekli hazırlıkları yapmak üzere Edirne'den İstanbul'a doğru yola çıktı ve ayrıca Safevîlere ticari ambargo uygulamaya başladı. Bu uygulama, Arap ve Hint tüccarların da Anadolu'ya girişini önleyeceğinden Osmanlı-Memlûk ilişkilerini de bozacaktı¹⁹. 10 gün kadar sonra İstanbul'a varan Yavuz Sultan Selim, burada ulema ile görüştü. Ulema kâfir olarak gördüğü Şah İsmail'e karşı savaşında padişahı destekledi²⁰. Hazırlıklarını tamamlayan Osmanlı ordusu, 23 Nisan 1514 tarihinde Üsküdar'dan yola çıktı²¹. 28 Nisan 1514 tarihinde İzmit'e varan ordu, burada Şah İsmail tarafından gönderilmiş olan Kılıç adındaki bir casusu ele geçirdi. Yavuz Sultan Selim, bu casusu serbest bırakarak, Şah İsmail'e iletmesi adına savaş ilanını içeren bir mektubu onunla Tebriz'e gönderdi²². Bu savaş ilanı mektubu, Yavuz Sultan Selim'in kendine olan güvenini ve cesaretini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Daha sonra Osmanlı ordusu Anadolu'da güneye doğru yol alarak ilerlemiş ve 1 Haziran 1514 tarihinde Konya'ya varmıştır. Yavuz Sultan Selim, üç gün kaldığı Konya'dan ayrılmadan önce Türk ve İslam dünyasının manevi önderlerinden kabul edilen Mevlâna Celaleddin Rumi ve Sadreddin Konevi gibi uluların

¹⁶ Mübariz Ağalarlı; "Şah I. İsmail'in Zamanında Azerbaycan Safevî Devleti'yle Mısır Memlûk Devleti Arasında Siyasi İlişkiler", Safevîler ve Şah İsmail, Ahmet Taşgîn & Ali Yaman & Namiq Musalı (ed.), Önsöz Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 221.

¹⁷ Dimitri Kantemir; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1998, C.1, s. 191.

¹⁸ Bu tarih Emecen tarafından bu şekilde benimsenmişken Uzunçarşılı'nın eserinde 19 Mart olarak verilmektedir. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 260.

¹⁹ Emecen; *a.g.e.*, s. 110.

²⁰ Emecen; *a.g.e.*, s. 110.

²¹ Yılmaz Öztuna; *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, Hayat Kitapları, 1964, C. 5, s. 11.

²² Emecen; *a.g.e.*, s. 111. Bu mektupta "Şahın Müslümanlığa mugayir hareketlerinden, mezaliminden bahis ile kendisinin Müslümanlığı takviye ve mezalimi kaldırmak için faaliyete geçtiğini, yaptığı işler sebebiyle katline fetva verildiğini ve kılıçtan evvel İslamiyeti kabul etmesi lazım geldiğini ve atlarının ayaklarını bastıkları yerlerin kendisine verilmesini ve bunun için Safer ayında İstanbul'dan hareket ettiğini ve bizzat muharebeye hazır olacağını" bildirmişti. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 260.

türbelerini ziyaret etti²³. Ayrıca Konya'ya varmadan biraz önce de Dukakinzade Ahmet Paşa'yı 20.000 kişilik bir kuvvetle öncü olarak Sivas dolaylarına göndermişti²⁴. Bu öncü kuvvetin arkasından Karaca Paşa denilen Ahmed Bey ve Mihalet oğlu Mehmed Bey de akıncı olarak daha küçük çapta kuvvetlerle sınırların ötesine gönderildiler²⁵. Buradan doğuya doğru yol olan Sultan ve ordusu 2 Temmuz 1514 tarihinde Sivas'a ulaştı. Burada ordunun genel bir sayımı yapıldı. Bu sayım konusunda, bazı kaynaklar Yavuz Sultan Selim'in ordusunun 140.000 kişi civarında olduğunu ve 40.000 kişinin burada bırakıldıktan sonra savaşıma en uygun 100.000 kişi ile yola devam edildiğini söylese de²⁶, Feridun Emecen bu görüşe karşı çıkmış, Osmanlı ordusunun Sivas'ta sayım yapıldığı sırada en fazla 60.000 kişi kadar olduğunu, geride 40.000 kişi bırakıldığı ifadesinin de sembolik bir sayı olup gerçeğin çok üzerinde olduğunu ifade etmiştir²⁷.

Osmanlı ordusunun yaklaştığını öğrenen Şah İsmail ise, Diyarbakır Beylerbeyi olan Ustacalı Mehmed Han'a Osmanlı ordusunun yol üzerinde konaklayabileceği bütün noktadaki mahsullerin ve binaların yakılması emrini vermiştir²⁸. Bu taktik, İran'da yüzyıllardan beri uygulanan bir taktiktir. Geniş İran topraklarında, birçok işgalci ordu bu taktik nedeni ile yürüyüşüne devam edememiş, İran topraklarına hükmeden hükümdarlar bu şekilde dışarıdan gelen pek çok işgalci orduyu savaşımadan topraklarından çıkarmıştır. Şah İsmail, Osmanlıları, savaş olacaksa dahi bu savaşın ülkesinin kendi istediği bir noktasında yapılmasına zorlamak istemiş, bu çerçevede savaş alanı olarak ise Osmanlıların uzun ve zorlu

²³ Padişah bu türbe ziyareti sırasında yüz bin akçe sadaka dağıtmış, bütün tımarlı sipahiye de binde yüz akçe terakki vermiştir. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 262. İdris-i Bidlisi'nin eserinde ise Rumeli ve Anadolu tımarlı sipahilerinin her birine 1000 Osmanlı akçesine ek olarak 50 akçe vazifede yükselme ve ilerleme ücretinin verildiği yazmaktadır. Bkz. İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 183.

²⁴ İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 183.

²⁵ Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 262.

²⁶ İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 183; Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 262; Varlık; *a.g.m.*, s.193. Ahsenü't Tevarih adlı eserde daha da yüksek bir sayı verilmiş, Osmanlı ordusunun 200.000 kişiden meydana geldiği ifade edilmiştir. Bkz. C. N. Seddon (çev.); *a.g.e.*, C.2, s. 68.

²⁷ Emecen ayrıca, Yavuz Sultan Selim'in savaşlara kolayca kontrol edebileceği seçkin, hızlı hareket edebilen az sayıda usta askerle gitmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. Bkz. Emecen; *a.g.e.*, s. 112. Tufan Gündüz'e göre ise, burada asker bırakılmasının bir diğer sebebi Dulkadiroğullarından ve Memlüklerden gelebilecek bir saldırıya karşı tedbirli olunmak istenmesiydi. Bkz. Gündüz; *a.g.e.*, s. 125.

²⁸ Uzunçarşılı, Şah İsmail'in batı hududu kumandanı olan bu kişinin Osmanlı kuvvetleri ile mukavemet edemeyeceğini anladığı için böyle bir yola başvurduğunu yazmıştır. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 262.

bir yürüyüş sonunda ancak varabilecekleri Hôy yöresini seçmiştir²⁹. Bu durum ve Osmanlı, Memluk ve Safevî devletleri arasında bir denge politikası izleyen Dulkadiroğulları beyi Alaüddevle Bey'in Osmanlı ordusuna destek vermeyi reddetmesi, Osmanlı ordusunun ilerleyişini zorlaştırmış, ancak ikmal yolları iyi işleyen Osmanlı ordusu yoluna yine de devam edebilmiştir³⁰. 24 Temmuz 1514 tarihinde Erzincan'a varan ordu, 5 Ağustos 1514 tarihinde ise Erzurum'a ulaşarak yürüyüşünü büyük bir hız ve disiplinle sürdürmüştür³¹. Erzurum'un doğusunda iken, Osmanlı ordusuna, Yavuz Sultan Selim henüz bir şehzade iken Osmanlı Devleti tarafından hâkimiyet altına alınmış olan Gürcü Ahıska atabeyi Mirza Çabuk'tan da önemli miktarda ikmal malzemesi sağlanmış³². Ancak Erzurum'dan sonra ordunun ilerleyişi oldukça zor bir hal almıştır. Bunun sebebi hem Osmanlı topraklarından giderek uzaklaşılması hem de Safevî ordusu ile karşılaşmayan Osmanlı ordusunun savaşma isteğinin Safevîlerin geri çekilme taktiğinin bir sonucu olarak azalması idi. Erzincan'da iken Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'e ikinci bir mektup göndermiş ve onu tekrar savaşa davet etmiştir. Şah İsmail ise cevap olarak gönderdiği mektubunda, karışıklık çıkmasını istememesinin yanı sıra savaşa da hazır olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı ordusu Çermük'e geldiğinde İran ordusu hala görünmediği için Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'e yeni bir mektup göndermiş ve günlerdir ülkesinde yürümekte olmasına rağmen kendisine hala rastlamadığını belirtmiştir. Hatta orduda disiplinsizlikler gözlemlenmiş, Eleşkirt Ovası'nda iken padişahın çadırına yeniçeriler tarafından kurşun dahi atılmıştır³³. Ayrıca düşman ile karşılaşmaktan umudunu kesen yeniçeriler, daha fazla ilerlemek yerine geri dönme isteklerini padişaha duyurmuşlardır³⁴. Ancak Yavuz Sultan Selim kararlı duruşu ile onları bu

²⁹ Cevdet Yakupoğlu; "Azerbaycan'ın Hôy Yöresinde Türk Egemenliği (XI-XVI. Yüzyıllar)", History Studies, Osman Köse & Yakup Yılmaz (ed.), Sayı: 10 (2), Çanakkale 2018, s. 187.

³⁰ Emecen; *a.g.e.*, s. 115. Uzunçarşılı'nın ifadelerine göre Alaüddevle Bey Osmanlı ordusunun ikmal yollarını vurarak Şah İsmail'e destek dahi olmuştur. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 263. İdris-i Bidlisi'nin ifadelerine göre ise, Şah İsmail'in Osmanlı ordusunu Erzincan'da karşılayacağı düşünülmüş, büyük bir acele ile Erzincan'a varan Osmanlı ordusu burada Şah İsmail ve ordusundan bir iz göremeyince bazı Osmanlı devlet adamları askerleri büyük zorluklar ve ikmal sıkıntılarıyla yürütmeye devam etmek yerine geri dönmek daha doğru olacağı fikrini savunmuşlardır. Padişah onların bu görüşlerini dinlemeyince de Hemdem Paşa'yı sözcüleri olarak göndermişler, ancak padişahın kararını yine de değiştirememişlerdir. Bkz. İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 190-191.

³¹ Öztuna; *a.g.e.*, C. 5, s. 11.

³² Emecen; *a.g.e.*, s. 116.

³³ Varlık; *a.g.m.*, s. 193.

³⁴ Hatta bu isteğin iletilmesi için yeniden padişahın çok sevdiği ve itimat ettiği Karaman valisi Hemdem Paşa'yı ileri sürmüşler, Yavuz Sultan Selim ise kararlılığını göstermek için bu çok sevdiği

düşüncelerinden vazgeçirmiş ve ordu ilerlemesine devam etmiştir. Bu gelişmeler bir sefer sırasında yalnızca savaş alanında değil, yürüyüş sırasında da liderliğin ordu üzerindeki etkisini gözler önüne seren bir hadisedir. Geri dönmek isteyen yeniçerilere sert bir şekilde hitap eden Yavuz Sultan Selim, derhal atına atlamış ve gerekirse tek başına gideceğini söyleyerek doğu yönünde at sürmeye başlamıştır³⁵. Onun kararlılığını gören yeniçeriler de arkasından gitmişlerdir. Yavuz Sultan Selim'in bu kararlı duruşu doğru sonuç vermiş, Osmanlı ordusu 23 Ağustos 1514 tarihinde, bugün İran Azerbaycanı sınırları içerisinde bulunan Çaldıran Ovası'nda Safevî ordusu ile karşı karşıya gelmiştir³⁶.

2) Hürmüz'ün Portekizliler Tarafından Ele Geçirilmesi ve Çaldıran Savaşı Zamanında Hürmüz'deki Durum

Portekizliler, Avrupa'da İber Yarımadası'nın bir ucuna, tek komşuları Kastilya ve Leon Krallığı olacak şekilde sıkışmış haldeki konumlarından dolayı genişleyebilmek için denizlere yönelmek zorunda kalmışlardır. Özellikle 15. yüzyılın ortalarından itibaren Atlas Okyanusu'nda önemli keşifler yapmaya başlamışlardır. 1498 yılında ise, Vasco da Gama, filosu ile Ümit Burnu üzerinden Hindistan'a giden deniz yolunu keşfetmiş, Portekizliler bu topraklarda kurdukları iş hanları sayesinde baharat ve Doğu'nun diğer zenginliklerini Avrupa'ya

kişiyi orada idam ettirmiştir. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 264. İdris-i Bidlisi'ye göre ise, Hemdem Paşa bu kez padişah ile edepsiz bir biçimde konuşmuş, idam kararı bunun üzerine alınmıştır. Bkz. İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 196.

³⁵ Öztuna; *a.g.e.*, C. 5, s. 12. Feridun Emecen, Hoca Sadeddin tarafından yazılmış olan Tacüt Tevârih adlı eserden Yavuz Sultan Selim'in geri dönmek isteyen yeniçerilere ve devlet ileri gelenlerine yaptığı bu konuşmayı şöyle aktarmıştır: “Şu anda henüz varmak istediğimiz yere gelmedik. Düşmanla karşılaşmadan geri dönmek mümkün değildir. Bunu düşünmek bile kötü bir şeydir. Ama garip olan budur ki, şahın adamları efendileri için can verirken, içimizdeki bazı gayretsizler, bu dinden sapmış kimseleri yola getirmek için buralara kadar gelmiş olan bizleri geri dönmeye ve gayretlerimizi boşa çıkarmaya çalışıyor. Fakat biz yolumuzdan asla dönmeyecek ve emre itaat edenlerle birlikte gerekli yerlere kadar gideceğiz. Kalbine zaaf düşüp çoluk çocuğunu, ailesini özleyenler bu tür bahaneleri ileri sürerler, bundan öte gitmeyiz derler. Onun gibiler kendileri bilir, geri dönerlerse din yolundan dönmüş gibi olurlar, onların bahaneleri düşmanın görünmediğiye işte düşman ileridedir. Eğer er iseniz benimle birlikte hareket edin ve yola devam edin, yoksa ben yalnız başıma giderim.” Bkz. Emecen; *a.g.e.*, s. 121. Emecen, Hoca Sadeddin Efendi'nin bu konuşmayı dramatize ettiğini, aslında yeniçerileri sakinleştirenin, öncü olarak gönderilen Şahsuvaroğlu Ali Bey'in, Şah İsmail'in üzerlerine gelmekte olan ordusunu tespit etmesi olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Emecen; *a.g.e.*, s. 122.

³⁶ Varlık; *a.g.m.*, s.193.

getirerek büyük ticari gelir elde etmenin yolunu açmışlardır³⁷. Aynı zamanda bu yeni tanıştıkları coğrafyada önemli noktalara kaleler inşa ederek bu topraklarda kalıcı hale gelmeye çalışmaya koyulmuşlardır. Portekizlilerin bu topraklarda kalıcı hale gelebilmek için tek stratejileri önemli noktalara kaleler inşa etmek değil, aynı zamanda Hint Okyanusu ve Umman Denizi üzerinde stratejik bazı adalara ve noktalara hâkim olarak buradaki bütün deniz trafiğini kontrol altına almaktır. Bu stratejilerin esas temeli, Portekiz'in ikinci Hindistan valisi ve Portekiz'in doğudaki imparatorluğunun temelini atan kişi olan Afonso de Albuquerque tarafından atılmıştır.

Afonso de Albuquerque ilk olarak 1506 yılında Portekiz'den yola çıkarak bu denizlere geldi. Yola çıkışının esas amacı Portekiz'in Hindistan'daki topraklarının valiliğini devralmak olsa da kendisine kral tarafından başka emirler de verilmişti. Bu emirlerden biri, Basra Körfezi'nin girişinde bulunduğu için çok stratejik bir ada olan Hürmüz Adası'nın Portekizlilerin hakimiyeti altına alınması idi³⁸. Böylece Portekizliler, Hindistan mallarının ticaretinde Müslümanlar için çok önemli olan bir deniz yolunu kontrol altında tutarak hem Müslümanların ticaretine darbe vurabilecek hem de buradaki ticaret gelirini de kendi lehlerine akıtabileceklerdi. Zira Portekizlilerin bu topraklara gelirken iki ana amacı vardı; ticari gelir elde ederek zenginleşmek ve Müslümanlara karşı savaşarak Katolik aleminin lideri Papa'nın desteğinin devamlılığını sağlamak. Bu plan doğrultusunda Doğu Afrika boyunca ilerleyen Afonso de Albuquerque, yol üzerinde birçok noktaya saldırarak yakıp yıktıktan ve bazı stratejik noktaları Portekiz hakimiyetine aldıktan sonra 1507 sonbaharında Hürmüz Adası'na vardı. Güçlü donanmaları sayesinde Hürmüz Sultanlığı'nın merkezi olan Hürmüz Adası'nı kolayca hakimiyeti altına alan Portekizliler burada Hürmüz sultanı ve ülkenin fiili yönetimini elinde bulunduran devlet adamı Hoca Attar ile bir anlaşma yaparak Hürmüz'ü resmen Portekiz'e vergi ödeyen bir vasal konumuna getirdiler³⁹. Bu aynı zamanda Hürmüz Sultanlığı'nın Portekizlilerden önce vergi ödeyerek bağlı bulunduğu Safevî Devleti'ne de bir mesaj niteliğindeydi. Güçlü

³⁷ Malyn Newitt; *A History of portuguese Overseas Expansion, 1400-1668*, Routledge, New York 2005, s. 64; James Gibbs (çev); *The History of the Portuguese During the Reign of Emmanuel*, Londra 1752, C. 1, s. 84.

³⁸ H. Morse Stephens; *Albuquerque, Rulers of India*, William Wilson Hunter (ed.), Clarendon Press, Oxford 1897, s. 64.

³⁹ Ertuğrul Önalp; *Osmanlı'nın Güney Seferleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 33.

donanmaları sayesinde Portekizliler, Safevîlerin bir kuvvetini de mağlup ederek Hürmüz'ün kendilerine bağlı kalmasını garantilediler.

Yedi yıl sonrasında ise Hürmüz Adası'ndaki durum, Portekizlilerin bıraktığından çok daha karışık bir haldeydi. Şah İsmail'e bağlı bir vali olan Reis Nureddin sultanlığın fiili yönetimini ele geçirmiş, kendisine bağlı bir sultanı tahta oturtmuş, daha sonrasında ise bu kişinin yeğeni olan Reis Hamid isimli biri isyan ederek fiilî yönetimi amcasının elinden almıştı⁴⁰. Bu olaylar aynı zamanda Hürmüz Sultanlığı'nın kontrolünün Portekizlilerin elinden çıkarak yeniden Safevîlerin eline geçmesi anlamına geliyordu. Asayişî sağlamak için bir öncekinden daha güçlü bir filo ve birlikle bu topraklara gelen Vali Afonso de Albuquerque, Reis Hamid'i öldürdü. Yönetimi, kendisine kesin bir şekilde bağlayarak Reis Nureddin'e yeniden teslim etti ve adada bulunan Şah İsmail'in temsilcilerinin de bütün planlarını boşa çıkararak ülkelerine dönmelerine neden oldu⁴¹. Böylece sultanlığın merkezi olan bu ada yeniden ve daha kesin bir şekilde Portekizlilerin eline geçmiş oluyordu. Şah İsmail'in ise Portekizlilerin buradaki varlığını kabullenmek ve onlarla anlaşma yapmaktan başka çaresi kalmamış oluyordu. Ayrıca Şah İsmail'in Osmanlı Devleti ile olan düşmanlığı Portekizlilerin de işine geliyor, Portekiz Krallığı ve Safevî Devleti'ni düşmandan çok doğal birer müttefik haline getiriyordu. Bunların yanı sıra, Hürmüz Adası'na iki geliş arasında geçen sürede Hindistan valisi olarak yapmış olduğu faaliyetler Afonso de Albuquerque'i tanınan ve korkulan bir karakter haline getirmişti. Onun Hürmüz Adası'nda bulunduğunu öğrenen birçok hükümdar, kendisi ile görüşmeleri için temsilcilerini gönderiyor, hatta bağımsız olarak civar ülkelerdeki insanlar Afonso de Albuquerque ile tanışmak için Hürmüz Adası'na geliyorlardı.

3) Şah İsmail'in Kumandanının Portekiz Valisi Afonso De Albuquerque ile Görüşmesi

1515 yılında, hayatının sonuna gelmiş olan Afonso de Albuquerque, yukarıda da anlatılmış olduğu gibi Portekiz Krallığı'na bağlamış olduğu Hürmüz'deki meseleleri düzene koymak adına burada bulunmaktaydı. Hastalığı giderek ağırlaştığı için eskisi kadar aktif olamayan Portekiz'in Hindistan valisi, hayatının

⁴⁰ Walter de Gray Birch (çev.); *Commentaries of the Great Afonso Dalbuquerque*, Hakluyt Society, Londra 1875, C.4, s. 136. Osorio'ya göre, tahta geçen bu yeni sultanın adı Torun Şah idi ve Hoca Attar'ın yerine geçen Reis Nureddin'in Sultan Seyfeddin'i zehirleyerek öldürmesi üzerine tahta Reis Nureddin tarafından geçirilmişti. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 169.

⁴¹ Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 170-171; Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 175.

sonuna geldiğini anlıyor, Hürmüz'deki durumu bir an önce düzenleyerek son bir kez Goa'yı görmek istiyordu. Bu sırada İran'dan ve Orta Asya'dan çok sayıda elçi gelerek Afonso de Albuquerque ile tanışmak istiyor, onun ve Portekizlilerin hakkında hükümdarlarına bilgi götürmeye çalışıyorlardı. Bu dönemde İran – Portekiz ilişkileri de oldukça yoğun bir şekilde ilerliyordu. Portekizliler ile Osmanlı Devleti'ne karşı anlaşmak niyetinde olan Şah İsmail'in bir elçisi, o sırada Hürmüz'de bulunuyor ve efendisinin belirtmiş olduğu hususlar üzerinde Afonso de Albuquerque ile bir anlaşmaya varmaya çalışıyordu. Bu sıralarda, Safevî Devleti'nin bir kumandanı, İran'dan gelen ve Tataristan'dan, Rusya'dan ve daha birçok ülkeden gelen tüccarları barındıran bir kafil ile Hürmüz'e gelmiş ve Afonso de Albuquerque ile bir görüşme talep etmişti. Söylemiş olduğuna göre bu kişi Safevîler ile Osmanlılar arasında yakın zamanda yaşanmış olan büyük bir savaşta yer almış, savaş Safevî Devleti'nin ağır bir yenilgiye uğraması ile sonuçlanmıştı.

Bu savaşın Çaldıran Savaşı olduğu kesin görünmektedir. Ancak Portekiz kaynaklarında, bu kumandanın adının ne olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Afonso de Albuquerque ile bire bir görüşen bu Safevî kumandanı, Portekiz valisine savaşı uzun uzun anlatmış, anlattıkları ise Portekizliler tarafından kayıt altına alınmıştır. Kumandanın bu anlattıkları, Afonso de Albuquerque'in oğlu Bras de Albuquerque tarafından, valinin Kral I. Manuel'e gönderdiği mektuplardan derlenerek yazılmış ve İngiliz Hakluyt Topluluğu tarafından İngilizce'ye çevrilmiş olan *Commentaries of the Great Afonso de Albuquerque* adlı eserde detaylarıyla aktarılmıştır. Bras de Albuquerque, babası öldükten sonra onun adını almış ve kendisi de Afonso de Albuquerque ismi ile bilinmeye başlamıştır. Babasının Kral I. Manuel'e gönderdiği mektupları derleyerek ilk olarak 1557 yılında, babasının ölümünden yaklaşık 40 yıl sonra kitap olarak çıkarmış, daha sonra kitap yeniden gözden geçirilerek 1576 yılında tekrar basılmıştır. Bir sonraki gözden geçirilmiş Portekizce versiyonu ise 1774 tarihini taşımaktadır. Kitabın bu iki basımının British Museum'da bulunan birer kopyası, Hakluyt Society tarafından İngilizce'ye çevrilerek 1875 tarihinde Londra'da basılmıştır. Kitapta, Portekiz'in Hindistan imparatorluğunun ikinci valisi ve temelini asıl atan kişi sayılabilecek Afonso de Albuquerque'in Hindistan'a gelişi, valiliği devralması, Hürmüz ve Goa gibi son derece stratejik noktaları Portekiz hakimiyeti altına alması gibi hususlar, Afonso de Albuquerque'in mektuplarından yola çıkılarak ve dönemin diğer

kaynakları ile pekiştirilerek anlatılmıştır⁴². Çalışmamızda, Afonso de Albuquerque'in mektuplarına ya da eserin Portekizce baskılarına ulaşmak mümkün olmadığı için Hakluyt Topluluğu tarafından yapılan bu İngilizce çeviriden faydalanılmıştır.

4) Çaldıran Savaşı ve Kumandanın Afonso de Albuquerque'e Anlattıklarının Karşılaştırılması

22 Ağustos 1514 akşamı, Osmanlı ordugâhında bir harp meclisi toplanmış, tan vaktinde Safevî ordusuna taarruz kararı alınmıştır⁴³. Yılmaz Öztuna, bu savaşın önemini anlatırken, Osmanlı Türklerinin herhangi bir başarısızlığının, Orta Anadolu'nun Şah İsmail'in eline geçmesi ve buraların Şiileşerek Anadolu'daki birliğin bozulması ile sonuçlanacağını belirtmiştir⁴⁴. Böyle riskli bir durumda kararlılığı sarsılmayan Yavuz Sultan Selim, ordusunu taarruz düzenine geçirmiştir. Geceleyin taarruz hazırlıklarının yapılması orduyu bitkin düşürse de savaş için gerekli bütün hazırlıklar tamamlanmıştır. Ordunun merkezi kuvvetle tahkim edilmiş, etrafına toplar ve develer yerleştirilmiştir⁴⁵. Ancak, Şah İsmail Çaldıran sahrasına Yavuz Sultan Selim'den önce varmış ve Osmanlı ordusu gelmeden önce iyi bir vaziyet almıştır⁴⁶. Bazı kaynaklarda Şah İsmail'in Çaldıran'a gelmesi bir hata olarak ifade edilmekte, Osmanlı ordusunu Hoy'daki dağlık mevzilerde karşılamasının daha yerinde olacağı belirtilmektedir. Ancak Şah İsmail'in, Osmanlı ordusunda birçok taraftarı olduğuna ve Osmanlı ordusunun karşılaştıkları zaman çok yorgun düşmüş olacağına inanmasının cesaretle Çaldıran'a inmesinde rol oynadığından ve Osmanlı ordusundaki top ve tüfek faktörünü hiç hesaba katmadığından söz edilmektedir⁴⁷.

⁴² Birch (çev.); *a.g.e.*, C.1, s. i-v.

⁴³ Harp meclisinde hemen saldırmak veya askerî bir gün dinlenmesine izin vermek fikirleri arasında kalınmış, Piri Paşa'nın ordu içerisindeki Kızılbaş varlığına dikkat çekerek orduda çözümler başlamadan hemen saldırmak yönündeki önerisi kabul edilmiştir. Bkz. Gündüz; *a.g.e.*, s. 130..

⁴⁴ Öztuna; *a.g.e.*, C. 5, s. 12.

⁴⁵ Emecen; *a.g.e.*, s. 124.

⁴⁶ Emecen; *a.g.e.*, s. 124.

⁴⁷ Emecen; *a.g.e.*, s. 124-125. İdris-i Bidlisi'nin yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla ise, Şah İsmail Osmanlı ordusunda tüfek kullanıldığını bilmekte, ancak askerlerinin çelik zırhlarına bu tüfeklerin işlemeyeceğini düşünmekteydi. Bkz. İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 211.

Feridun Emecen savaşa katılan asker sayıları konusunda dönemin kaynaklarına yönelik derin bir araştırma yapmış, Osmanlı ordusunun az bir sayı üstünlüğü olsa da iki tarafın ordularının da 40.000 ila 60.000 dolaylarında olduğu sonucuna varmıştır⁴⁸. Yavuz Sultan Selim, savaş stratejileri konusundaki tecrübesine ve ordusundaki ateşli silahlara çok güvenmekte, askerlerinin bir kısmı yorgun olsa da bir an önce düşmanla karşılaşmak istemektedir. Bunun yanı sıra, Yavuz Sultan Selim'in ordusunda "Alevi" temayüllü askerler bulunmaktaydı ve Şah İsmail Osmanlı ordusundaki bu askerleri kendi tarafına çekerek orduyu içten yıkmayı amaçlamaktaydı. Yavuz Sultan Selim ise bu amaçtan haberdar olduğu için Safevî casuslarının böyle faaliyetlerde bulunmalarına imkân vermeden savaşa girişmek istiyordu⁴⁹.

Bu noktada Afonso de Albuquerque ile konuşan kumandanın anlattıklarının, Çaldıran Savaşı hakkındaki diğer anlatımlarla çarpıcı biçimde uyum sağladığı dikkati çekmektedir. Kumandanın, savaştan haberdar olan Afonso de Albuquerque'ün sorması üzerine savaşı detayları ile anlatmaya başlayıp söylediklerine göre Osmanlı ordusu 30.000 süvari ve çok sayıda piyade ile Tebriz'e giden yolu açmak üzere önce Tebriz yakınlarındaki bir dağ geçidine saldırmıştı. Safevî ordusunun öncü birliğinde bulunan kumandanlar bu dağa Osmanlı ordusundan daha önce ulaşmış ve askerleri ile pozisyon alarak Osmanlı ordusunun geçişine engel olmuşlardı. Ancak Şah İsmail ordunun esas kısmı ile vardığında öncü birliklerine Osmanlı ordusunun geçitten geçmesine izin vermedikleri için kızmış ve kumandanlarına geçitten geri çekilmelerini emretmişti. Bunun üzerine geçidin artık savunulmadığını gören Osmanlı ordusu geçitten geçerek arkalarını dağa yaslayarak güvene almıştı. Daha sonrasında ise, Osmanlı sultanı birbirine zincirlenmiş çok sayıda top kundağı ile ordusunun etrafını çevirmiş, 15.000 tüfekli askerini ise savaş düzeninde öne çıkararak Şah İsmail'in saldırısını beklemeye koyulmuştu. Osmanlı sultanı Şah İsmail'in kuvvetlerine bulundukları konumda saldırma tehlikesine atılmamak için Safevîlerin saldırısını beklemeye koyulmuştu. Ayrıca, Osmanlı ordusu bulundukları konuma öyle sıkı şekilde gözcüler yerleştirmişlerdi ki Şah İsmail, Osmanlı ordusunun düzenine dair bilgi sahibi olamıyordu. Böylece Osmanlı

⁴⁸ Emecen; *a.g.e.*, s. 125. Uzunçarşılı da Safevî ordusunun 60.000 kişiden meydana geldiğini ifade etmektedir. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 266.

⁴⁹ Varlık; *a.g.m.*, s. 194.

ordusunun pozisyonuna göre bir strateji belirleyemeyen Şah İsmail, 20.000 süvarisi ile birlikte Osmanlı ordusunun üzerine atılmıştı⁵⁰.

Burada görülmektedir ki, kumandanın anlattığı yer Osmanlı ordusunun Çaldıran Ovası'ndaki konumu ile uyum göstermektedir. Kumandanın anlattıkları ayrıca Şah İsmail'in ordusunun Osmanlı ordusundan önce alana vardığı yönündeki ifadelerle de eşleşmektedir. Ayrıca Şah İsmail'in Osmanlı ordusunun pozisyonuna dair bilgi sahibi olamayarak ani bir şekilde saldırıya geçmiş olması, Osmanlı ordusundaki silahlar konusundaki bilgisizliği sonucu top ve tüfek faktörlerini hesaba katmayışını doğrular niteliktedir. Savaşa katılan sayılar konusunda ise kumandanın anlattıklarının diğer kaynaklar ile büyük oranda uyumlu olduğu gözlemlenmektedir. Şah İsmail'in, savaşın başlangıcındaki durum göz önünde bulundurulursa, Osmanlı ordusunun savaş stratejisi konusunda yeterince bilgi sahibi olmadığı aşîkârdır. Şah İsmail, muhtemelen Osmanlıların top kullandığını öğrenmiş, ancak Osmanlı ordusunun, arabalarla takviye edilmiş olduğu için kolayca manevra yapabilen hafif ateşli silahlarla donatılmış merkezî kuvvetlerinin bulunduğu yeni bir taktiğe sahip olduklarından haberdar olmamıştı⁵¹.

Osmanlı ordusunun dizilimi, çoğu kaynakta aktarıldığı üzere, bu savaşta da Türk savaş geleneklerine uygun bir biçimde sağ, sol ve merkez olarak üç bölüm halinde düzenlenmişti. Merkez kuvvetlerine Yavuz Sultan Selim'in kendisi tarafından komuta ediliyordu. Maiyetinde ise Vezir-i Azam Hersekzade Ahmet Paşa, ikinci vezir Dukakinzade Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Ferhad Paşa ve Karaca Paşa gibi önemli devlet ve din adamları bulunmaktaydı. Bu merkez kuvvetinde, tüfekli yeniçeriler, zincirlerle birbirine bağlanmış top arabalarının arkasında sürekli atış yapabilecek şekilde iki veya üç saf halinde dizilmişlerdi. Top arabaları üzerinde de tüfekli askerler yerleştirilmiş, neredeyse bir kale duvarı biçimi verilmişti⁵². Bu merkezin sağ, sol ve ön tarafında sipahiler, silahdarlar, garipler ve okçu solaklar bulunmaktaydı. Top ve tüfekli birlikler ise tam önlerine yerleştirilmiş Rumeli ve Anadolu azabları tarafından gizlenmişti⁵³. Bu merkezin iki tarafında eyalet atlı askerleri bulunuyordu. Sağ kanadın komutası Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'nın, sol kanadın komutası ise Rumeli Beylerbeyi Hasan

⁵⁰ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 182.

⁵¹ Emecen; *a.g.e.*, s. 128.

⁵² C. N. Seddon (çev.); *a.g.e.*, C.2, s. 68.

⁵³ Varlık; *a.g.m.*, s. 194.

Paşa'nın kontrolünde idi⁵⁴. Safevî ordusu da aynı şekilde üç bölümden oluşmakta idi. Ordudaki askerler ise çoğunlukla hafif zırhlı Türkmen süvari birliklerinden oluşmaktaydı⁵⁵. Merkez kuvvetleri Sadrazam Seyyid Nimetullah oğlu Emir Nizameddin Abdülbaki ve Kazasker Seyyid Haydar'ın, sağ kanat Şah İsmail'in, sol kanat ise Diyarbakır Beylerbeyi Ustacalu Mehmet Han ve Çayan Sultan'ın kontrolünde idi⁵⁶. Ayrıca, Safevî Devleti'nin neredeyse bütün beylerbeyleri kumandan olarak ordu saflarında bulunuyordu. Öztuna, 23 Ağustos 1514 tarihinde tan vaktinde karşı karşıya gelen bu Türk ordularını, o dönemin tartışmasız en kudretli askerî kuvvetleri olarak nitelendirmiştir⁵⁷. Başlarındaki kumandanları ise, yalnızca o asrın değil, o ana kadarki bütün askerî tarihin en seçkin şahsiyetlerinden olduklarını ifade etmiştir. Teçhizat bakımından Osmanlı ordusunu daha avantajlı olarak değerlendiren Öztuna, Safevî ordusunun avantajını ise kısa bir mesafeden gelmesi ve buna bağlı olarak da daha zinde olmak olarak görmüştür⁵⁸.

Tarihte pek çok Türk devletinde olduğu gibi, Safevî Devleti'nde de ordunun temeli atlı askerler idi. Bu şekilde tahta geçtiği tarihten beri zaferden zafere koşmuş olan Şah İsmail, bu savaşta da bu şekilde zaferi elde edeceğini düşünmüştür. Ordusundaki Türkmenler, at binme konusunda uzman olup, ani saldırılar ile düşmanlarını alt etmeye alışkınlardı. Planları ise kabaca şöyleydi: Öncü birliklerin başında bulunan Ustacalu Sarı Pire Osmanlı öncülerine saldırırken, sağ ve sol kanatta bulunan atlı birlikler süratle Osmanlı ordusunun kanatlarına saldırıp yardıktan sonra merkezde padişahın bulunduğu noktayı vuracaklardı. Böylece Osmanlı ordusundaki ateşli silahların kullanımını imkânsız kılacaklardı. Bu arada Osmanlı ana merkezini oyalamak için küçük bir

⁵⁴ Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 266. Osmanlı töresine göre, Anadolu yönünde yapılan seferlerde Anadolu eyalet askerleri, Rumeli yönünde yapılan seferlerde ise Rumeli eyalet askerleri sağ kolda bulunurdu. Bkz. İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 189.

⁵⁵ Aydoğmuşoğlu; *a.g.e.*, s. 44.

⁵⁶ Feridun Emecen, bazı kaynaklara göre sağ kanadı Şah İsmail kontrol ederken, bazı kaynaklara göre ise sağ kanadı Şamlu Durmuş Han, Dulkadirli Halil Sultan, Lala Hüseyin Bey ve Hulefa Bey gibi ünlü kumandanların komuta ettiğini, Şah İsmail'in ise bir miktar korucudan oluşan destek birliğinin başında olduğunu belirtmiştir. Bkz. Emecen; *a.g.e.*, s. 131. Uzunçarşılı ise, sağ kanada Şah İsmail'in en büyük kumandanı olan Şamlu Durmuş Han ve Nur Ali Halife komuta ederken, sol kanada Ustacalu Mehmed Han'ın komuta ettiğini, Şah İsmail'in ise muhafız efrad ile geride kaldığını belirtmiştir. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 266.

⁵⁷ Öztuna; *a.g.e.*, C. 5, s. 12.

⁵⁸ Öztuna; *a.g.e.*, C. 5, s. 12.

göstermelik saldırı da yapılacaktı⁵⁹. Böylece aslında eski bir Türk savaş taktiği, yani *Kurt Oyunu*⁶⁰ kullanılmış olacaktı. Osmanlı ordusunun savaş planları arasında da bu taktik mevcuttu. Hatta Safevî kaynaklarına göre, Osmanlı ordusunun taktiklerine aşina olan Ustacalu Mehmed Han, Osmanlı ordusu saflarını yerleştirmeden ani bir topyekûn saldırıya geçilmesi gerektiğini savunmuş, diğer hanların yönlendirmesi sonucu Şah İsmail bu planı reddetmiştir⁶¹. Başta Durmuş Han olmak üzere bu öneriyi reddeden kumandanlar, bu savaşı da bugüne kadar girdikleri savaşlar gibi kazanacaklarına inanıyor, bu yüzden Osmanlı ordusunun saflarını bağlamasına müsaade edip merdi merdine savaşmak gerektiğini savunuyorlardı⁶². En sonunda da bu öneri kabul edildi ve Safevî ordusu ovaya önce varmasına rağmen böyle bir saldırıda bulunmadı.

Osmanlı Devleti ise, yukarıda da belirtildiği gibi topçu birliklerine ve tüfekli askerlerine güvenmekteydi. Ayrıca 10.000 ağır silahlı ve zırhlı yeniçeri askerî bulunmakta idi⁶³. Bu dönem, meydan savaşında top kullanmak oldukça yeni bir fikir idi. Zira Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethinden sonra hem Avrupa'da hem de Asya'da top başlıca kuşatma silahı olarak kabul edilmiş, ancak henüz meydan savaşlarında kullanılabilecek bir silah olarak askerî literatürde yerini almamıştı. Osmanlı Devleti, bu anlamda askerî alanda bir öncülüğü daha gerçekleştirmiş oluyordu. Lakin Şah İsmail gibi liderler meydan savaşında top kullanmanın etkili olacağı konusunda henüz bir fikir sahibi değillerdi. Yılmaz Öztuna, bu görüşü Şah İsmail'in askerî dehasına rağmen yapmış olduğu bir hata olarak

⁵⁹ C. N. Seddon (çev.); *a.g.e.*, C.2, s. 69.

⁶⁰ Türk Taktiği, özellikle İslamiyet'ten sonra Hilal Taktiği diye bilinen tarihi Türk savaş taktiğidir. Türk mitolojisine göre, bu taktiği Türkler kurtlardan öğrenmişlerdir. Toplu avlanma alışkanlığına sahip olan kurtlar, toplu halde köye veya kasabanın kenar mahallelerine yaklaştıktan sonra, içlerinden birinin durup uluması ile üçe ayrılırlar. Bunlardan iki kol oracıkta sağa ve sola pusuya yatarlar. Üçüncü kol ileriye doğru giderek bölgedeki üzerlerine havlayan köpekleri kendilerine çekerek kaçır gibi geriye dönerler. İşte bu sırada sağa ve sola pusuya yatmış olan diğer kurtlar, kaçan kurtların peşinden koşan köpeklerle saldırırlar. Önden koşanların da aniden geri dönmesiyle çember içerisinde kalan köpekler yok edilir, sonra da köy ve kasabadaki evcil hayvanlar savunmasız kalırdı. M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren Çin kaynakları Türk ordularının defalarca bu taktikle kendilerine saldırdıklarını kaydetmiştir. Türk mitolojisinde *Kurt Oyunu* olarak anılan bu savaş düzeni, Türk Taktiği/Hilal Taktiği olarak bilinmektedir. Bkz. Murat Taştan; *Fahrettin Kırzioğlu GÜGEF Tarih Bölümü 1985-1986 Öğretim Yılı Türk Kültür Tarihi Basılmamış Ders Notları*.

⁶¹ Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 265; Gündüz; *a.g.e.*, s. 129; C. N. Seddon (çev.); *a.g.e.*, C.2, s. 68.

⁶² Gündüz; *a.g.e.*, s. 130.

⁶³ Öztuna; *a.g.e.*, C. 5, s. 13. Feridun Emecen, bazı kaynaklarda merkezde 10.000 tüfekçi bulunduğu yazsa da esasında 2.000 kadar tüfekçi bulunduğunu, geriye kalanların topçu ve okçu birlikleri ile kapıkulu askerlerinden meydana geldiğini belirtmiştir. Bkz. Emecen; *a.g.e.*, s. 129.

değerlendirmiştir⁶⁴. İki atış arasında çok fazla süre gerektiren tüfeklerin ise etkili bir piyade silahı olduğu, daha da gerçeğe uzak bir olgu olarak kabul ediliyordu. Bu konuda çağın ötesinde bir ileri görüşlülüğe sahip olan Osmanlı sultanı II. Bayezid, ordunun tüfekçilerini ve topçularını yeniden teşkilatlandırmış, bu anlamda onları meydan savaşında etkili olacak şekilde ıslah etmişti⁶⁵. Bunu dünyaya ispat etmek ise oğlu Yavuz Sultan Selim'e kalmıştı⁶⁶.

Savaş, ilk dakikasından itibaren çok şiddetli başlamıştı. İlk çarpışma öncü kuvvetler arasında başladı. Safevî öncü kuvvetlerinin kumandanı Ustacalu Sarı Pire saldırıya geçti ve Osmanlı öncülerini bir miktar geriletmeyi başardı. Yine de Osmanlı öncülerinin başındaki Mihaloğlu'nun ani bir manevrası sonucunda zor duruma düşüp geri çekilmekten kurtulamadı. Bu durum ise Şah İsmail'i çok öfkeliendirdi⁶⁷. Bunun üzerine Şah İsmail, öfkeyle saldırıya geçti, kanatlardan ani saldırılar ve sahte saldırı taktikleriyle Osmanlı kanatlarını bozup Osmanlı ordusunun merkezini hedef aldı, kanatlarda başarı sağlamasına rağmen Osmanlı ordusunun top ve tüfek ateşi sonucunda çok kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldı⁶⁸. Ani saldırıları bir miktar başarı getirse de iyi mevzilenmiş Osmanlı topçuları ve tüfekçileri Safevî süvarilerine ciddi kayıplar verdirerek merkeze yapılan hücumları dahi geri püskürttü⁶⁹. Hatta Şah İsmail, çok kayıp verdikten sonra etrafını çeviren Osmanlı askerlerini yararak kaçmak zorunda kaldı. Son bir taktik olarak geri çekilirken arabalarının arkasından çıkarak kendisini takip eden

⁶⁴ Öztuna; *a.g.e.*, C. 5, s. 12.

⁶⁵ Öztuna; *a.g.e.*, C. 5, s. 13.

⁶⁶ Hasan-ı Rumlu, eserinde Osmanlı topçularının çok isabetli atışlar yaptığını, uzak bir mesafeden küçük bir zerreyi dahi isabetle vurabildiklerini ifade etmiştir. Bkz. C. N. Seddon (çev.); *a.g.e.*, C.2, s. 68.

⁶⁷ C. N. Seddon (çev.); *a.g.e.*, C.2, s. 69.

⁶⁸ İdris-i Bidlisi'nin ifadelerine göre, Şah İsmail Rumeli kuvvetlerine saldırarak buradaki okçuları henüz birkaç ok dahi atamadan imha etmişti. Bu saldırıya karşı koyarken Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ve on dört kumandanı hayatını kaybetmişti. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, merkez kuvvetlerinde bulunan yeniçerilerin bir kısmını sol kanada yönlendirmiş, top ve tüfek ateşi sonucunda bu yeniçeriler neredeyse Osmanlı ordusunun merkezine kadar ulaşan bu saldırıyı kırmışlardı. Bkz. İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 220-224.

⁶⁹ Özellikle Osmanlı sağ kanadına komuta eden Hadım Sinan Paşa'nın topları tam zamanında ateşlemesi sonucu Şah İsmail'in sol kanat süvarileri ciddi yara almış, başlarında bulunan Ustacalu Mehmed Han ise hayatını kaybetmiştir. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 268. İdris-i Bidlisi, Sinan Paşa'nın Ustacalu Mehmed Han ile bizzat savaştığını ve onu öldürdüğünü yazmıştır. Bkz. İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 240. Hasan-ı Rumlu ise Şah İsmail'in Osmanlı merkezine tam yedi defa hücum ettiğini, bu yedi hücumun yedisinde de saldırının Osmanlı ordusu tarafından geri püskürtüldüğünü belirtmiştir. Bkz. C. N. Seddon (çev.); *a.g.e.*, C.2, s. 69.

Osmanlı askerlerine ani bir saldırı yapmayı planladıysa da Yavuz Sultan Selim'in bu kaçışın bir hile olduğunu düşünerek askerlerine takip etmeme emri vermesi bu planını da suya düşürdü. Gece çöktüğünde ise meydanda kimse kalmadığını fark eden Osmanlı askerleri Safevîlerin geride bıraktıklarını yağmalamaya başladılar⁷⁰.

Kumandanın savaş hakkında anlattıklarının gerisi de savaş hakkında diğer kaynaklarda savaşın ilk dakikasından itibaren anlatılanlarla ciddi bir uyum göstermektedir. Bu anlatılanlara göre Osmanlı ordusu, Safevî ordusunun hamlesi karşısında iki bölüme ayrılmış ve ilk saldırıyı beklemek için inşa etmiş oldukları istihkâmların önüne çıkmışlardır. Şah İsmail süvarileri ile birlikte saldırdığında ise, Türk ordusunun merkezi hızla geri çekilmiş, onları yakından takip eden Şah İsmail'in süvarileri ise Osmanlıların ordugâhına kadar ilerlemiştir. Ancak Şah İsmail Osmanlı ordusundaki toplardan veya bu topların nasıl yerleştirildiklerinden haberdar olmadığı için düşmanlarını yakalama çabası ile hız kesmeden takibe devam etmiştir. Safevî ordusunun bu kararsızlığını fark eden Osmanlı sultanı ise bir taraftaki topçuları ile diğer taraftaki tüfekçilerine ateş emri vermiştir. Bu askerler Safevî ordusuna öyle büyük bir kayıp verdirmiştir ki katliamı gören Şah İsmail yenildiğini ve ordusunun çoğunu kaybettiğini anlayarak hızla Tebriz'e kadar geri çekilmiştir. Osmanlı ordusu ise onu Tebriz'e kadar takip etmiş, hiçbir mukavemet ile karşılaşmayınca da şehre girerek bu şehirde bulunan Şah İsmail'in bütün hazinesini yağlamışlardır. Şehre yerleşerek burada bir savunma tertiplemeyi düşünen Osmanlı sultanı, Haçlıların İstanbul'u kuşatmak üzere İstanbul'a doğru hareket etmekte olduklarını öğrendiğinde bu düşüncesinden vazgeçmiş ve hızla geri dönmüştü⁷¹. Osmanlıların gittiğini öğrenen Şah İsmail ise geriye kalan ordusunu düzenleyerek Tebriz'e geri dönmüştü. Osmanlı sultanının geride bıraktığı kuvvetler ise Şah İsmail'in geri dönmesi üzerine şehri terk ederek kaçmışlardı. Şah İsmail, şehre döner dönmez, Osmanlı ordusunun herhangi bir direnişle karşılaşmadan şehre girmesine izin veren şehrin ileri gelenlerini cezalandırmıştı⁷².

⁷⁰ C. N. Seddon (çev.); *a.g.e.*, C.2, s. 69.

⁷¹ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 183. Portekizlilerin kaynağında bu şekilde bir bilgi yer alsa da, bu bir dezenformasyon sonucu vuku bulmuş olmalıdır zira o dönemde Osmanlı Devleti'ne karşı böyle bir Haçlı ordusunun kurulması için uygun bir zemin bulunmamaktaydı. İstanbul bu dönemde böyle bir tehditle karşı karşıya gelmemiştir.

⁷² Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 182-183.

Burada Safevî kumandanının anlattıkları, savaşı anlatan diğer kaynaklar kadar detaylı olmamakla birlikte, yalnızca savaşta bir birliğin başında yer alan bir kumandanın gözünden anlatıldığı göz önünde bulundurulursa oldukça uyumlu ve çarpıcıdır. Osmanlı ordusunun iki bölüme ayrılması, ayrıca ordunun merkezinin geri çekilerek Safevî ordusunu ateşli silahların menziline çekmiş olması, Osmanlı ordusunun *Kurt Oyunu* da denen Hilal Taktiği'ni kullanmış olduğunun net bir göstergesidir.

İncelenen kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda, gerçekten de Osmanlı ordusu, yukarıda da bahsedildiği gibi kendisine daha önceki birçok savaşta zaferi getirmiş olan klasik Türk savaş taktiklerinden *Kurt Oyunu*'nu bu savaşta da uygulayarak hilal şeklinde açılmışlardır. Safevî atlılarının saldırılarını merkeze çekerek onları top ve tüfeklerin olduğu alana getirmişlerdir. Bu şekilde de Safevîlere çok büyük zayıat verdirmişlerdir. Safevîlerin savaş hamlelerine dikkat edildiğinde ise şu gözlemlenmektedir ki, iki taraf da farklı şekillerde bu oyunu birbirine karşı denemiş, bu şekilde birbirine büyük kayıplar verdirmiş, top ve tüfeklerin üstünlüğü sonucu Osmanlı ordusu galip gelmiştir. Süvarilerin daha yakın çatışmaya giremeden top ve tüfekler tarafından böyle ağır bir şekilde geri püskürtülmesi ise, Osmanlı ordusunun bu silahların etkinliği konusundaki iddiasını kanıtlamıştır. Hatta Feridun Emecen'e göre, tüfekli piyade askerlerinin savaşın kaderini belirlediği ilk hadise olarak Osmanlı Devleti'nin dünya savaş tarihine en önemli katkısı niteliğini taşımaktadır⁷³.

Şah İsmail'in yeterince keşif yapmamasına rağmen savaşa girmesi ise bir başka hatasını teşkil etmekteydi. Bu şekilde Osmanlı ordusunun nasıl konuşlandığı hakkında bilgi sahibi olmayan Şah İsmail, beklemediği noktalardaki Osmanlı askerlerinin saldırılarıyla karşılaşmış, bu şartlar altında ordusunun saflarını düzenli tutması imkânsız hale gelmişti⁷⁴.

Böylece savaşın sonunda Safevî ordusu çok ağır şekilde yenilmiş, Şah İsmail ise esir düşmemek için kaçmak zorunda kalmış, elinden ve ayağından yaralanmıştı⁷⁵. Hatta neredeyse Osmanlı askerleri tarafından esir alınacak iken kendisine benzeyen bir subayı Şah İsmail olduğu iddiası ile Osmanlı askerlerine

⁷³ Emecen; *a.g.e.*, s. 150.

⁷⁴ Öztuna; *a.g.e.*, C. 5, s. 13.

⁷⁵ Öztuna; *a.g.e.*, C. 5, s. 13. Bazı kaynaklarda ise Şah İsmail'in kurşunla kolundan yaralandığı bilgisi geçmektedir. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 268. İdris-i Bidlisi de Şah İsmail'in koluna birkaç tüfek mermisi isabet ettiğini yazmıştır. Bkz. İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 225.

teslim olmuş, Şah İsmail de bu şekilde kaçacak fırsatı bulmuştu⁷⁶. Bu şiddetli savaşta, Safevî kaynaklarına göre 3000'i Osmanlı, 2000'i Safevî askerî olmak üzere 5000 kişi ölmüştü⁷⁷. Hiç durmadan Tebriz'e kadar at süren Şah İsmail, orada da tutunamayacağını düşünerek İran'ın içlerine çekildi. Böylece imparatorluğunun payitahtını Osmanlı Devleti'ne terk etmiş oluyordu. Ancak gerilla savaşı taktiklerini benimseyerek Osmanlı ordusunun ülkesinde tutunmasının önüne geçti⁷⁸. Yavuz Sultan Selim, Tebriz'de yalnızca bir hafta geçirdikten sonra bu topraklarda tutunamayacağına ikna olarak geri döndü⁷⁹. Şah İsmail ise Tebriz'e ancak Yavuz Sultan Selim çekildikten bir ay sonra döndü. Yine de bu yenilgiyi atlatamayan Şah İsmail, yas tutarak siyah elbiseler giymeye başlamış, kendini içkiye vermiş, bir daha hiçbir savaşa katılmamış ve ömrünün geri kalanını neredeyse her yıl farklı şehirlerde yaşayarak geçirmiştir⁸⁰.

5) Çaldıran Savaşı Sonrası Gelişmeler

Bu şekilde Safevî ordusunu darmadağın eden Osmanlı Devleti, daha önce ilerlemediği kadar doğuya ilerlemesi mümkün olmuş, ayrıca Şah İsmail'in hazinesini, tahtını, haremini ve hatta başkentini ele geçirme imkânı bulmuştu⁸¹. Bu savaşla birlikte, Osmanlı Devleti'nin sancağı altında Anadolu'nun birliği kesin olarak tamamlanmış oluyordu. Bugün dahi bozulmamış olan bu birlik, işte bu savaşla sağlanmıştı. Ayrıca ordusunun büyük bir bölümünü ve kumandanlarının çoğunu kaybeden Safevîlerin bu yenilgiden sonra toparlanması 20 yıl kadar sürdüğü için, bu süre zarfında bu bölgedeki sınırları güvende olan Osmanlı Devleti, güneyde ve batıda daha büyük fetihler yapma fırsatını yakalamıştı. Bu zafer olmasa, Yavuz Sultan Selim'in diğer fetihlerinin de gerçekleşmesi mümkün

⁷⁶ Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 268. Feridun Emecen, Şah İsmail'in atının kaçarken çamura saplandığını, Ustacalu Hızır Ağa'nın atına binerek yoluna devam ettiğini, Osmanlı askerlerinin ise Şah İsmail olarak kendini tanıtan Afşar Sultan Ali Mirza'yı yakalayıp Şah İsmail zannederek padişaha götürdüklerini aktarmaktadır. Bkz. Emecen; *a.g.e.*, s. 147. İdris-i Bidlisi'nin eserinde de Şah İsmail'in atının kaçarken çamura sağlandığı ve esir düşecekken bir askerinin Şah İsmail olduğunu haykırarak kendisini kurtardığı bilgisi geçmektedir. Bkz. İdris-i Bidlisi; *a.g.e.*, s. 225. Hapiste tutulmakta olan Safevî elçisi bu kişinin Şah İsmail olmadığını söyleyince Afşar Sultan Ali Mirza öldürülmüştür. Bkz. Gündüz; *a.g.e.*, s. 131.

⁷⁷ Gündüz; *a.g.e.*, s. 132. Ahsenü't Tevarih adlı eserde, 5000 kişinin yanı sıra Ustacalu Mehmed Han, ustacalu Sarı Pire, Lala Hüseyin Bey, Emir Abdülbaki gibi önemli Safevî kumandanlarının da hayatını kaybettiği yazılmıştır. Bkz. C. N. Seddon (çev.); *a.g.e.*, C.2, s. 70.

⁷⁸ Emecen; *a.g.e.*, s. 152.

⁷⁹ Uzunçarşılı'ya göre bu süre sekiz-dokuz gündür. Bkz. Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 269.

⁸⁰ Aydoğmuşoğlu; *a.g.e.*, s. 47.

⁸¹ Uzunçarşılı; *a.g.e.*, C.2, s. 269.

olamazdı. Savaşın galibi Yavuz Sultan Selim, 16 Eylül 1514 tarihinde Safevî Devleti'nin başkenti olan Tebriz'e girmiş, bu şehirdeki esnaf ve sanatçı olan bini aşkın ailenin ve Safevî yandaşı olmayan yüksek düzeydeki bilginlerin Osmanlı Devleti'ne göç etmesi, bu savaşın kazançlarının Osmanlı Devleti adına çok daha kalıcı olmasını sağlamıştır. Şah İsmail ise başkentini Kazvin'e taşımış, Kızılbaşlar içerisinde dinî açıdan güvenilirliğini ve konumunu kaybetmiş, Sünnîleri inançlarını yaşama konusunda serbest bırakmış, Portekizlilerin Hürmüz üzerindeki egemenliğini kabul etmek zorunda kalmış; Diyarbakır ise kesin olarak Safevî Devleti'nden ayrılmıştır⁸².

Afonso de Albuquerque, bütün bunları dinledikten sonra, Şah İsmail'in Tanrı tarafından Hindistan'ı korumak üzere Müslümanlara gönderilen bir yıldırım olduğunu, ancak bu durumun farkında olmadığını söylemiştir⁸³.

Günlerce Hürmüz'de kalan Safevî kumandanı ülkesine geri dönmek için izin istediğinde, Afonso de Albuquerque kendisine değerli hediyeler bahşetmenin yanı sıra, askerlerine bu kumandana Hürmüz'de bulunan topları göstermelerini emretmiştir. Kumandandan Şah İsmail'e, elindeki bu toplarla ve Portekiz'deki daha çoklarıyla birlikte Kral I. Manuel'in adına Şah İsmail'in düşmanlarına karşı onunla birlikte savaşmaya hazır olduğunu söylemesini istemiştir. Ayrıca Afonso de Albuquerque, kralından Papa'ya ve bütün Hristiyan Avrupa'ya Şah İsmail'e destek toplamak için mektuplar yazmasını istemiştir. Kral I. Manuel'den, Papa'dan izin istemesini ve bu şekilde Şah İsmail'e top dökcek ustalar göndermesini tavsiye etmiştir. Şah İsmail'in bu şekilde düşmanlarının üstesinden gelebileceğini belirtmiştir⁸⁴.

Sonuç

Hürmüz'de Afonso de Albuquerque ile görüşen Safevî kumandanının anlattıkları, genel hatları ile savaşı anlatan Osmanlı ve İran kaynakları ile uyushmaktadır. Kesin olarak uyuşan noktalar, Osmanlı Devleti'nin bu savaşta top ve tüfek kullandığıdır. Bir diğer nokta ise, Osmanlı ordusunun Şah İsmail'in süvari hücumunun üzerine hızla geri çekilmesidir. Bu geri çekilmenin, *Kurt Oyunu* olduğu aşikârdır. Osmanlı ordusu, geri çekilerek bu şekilde Şah İsmail'in

⁸² Muhammed Kerim Yusufcemali; "Çaldıran Savaşı'nın Sebepleri ve Sonuçları", Safevîler ve Şah İsmail, Ahmet Taşgün & Ali Yaman & Namiq Musalı (ed.), Önsöz Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 61-62.

⁸³ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 183.

⁸⁴ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 184.

kuvvetlerini ortasına almış, daha sonra ise kanatlardan bu orduyu kuşatmıştır. Kumandanın anlattıklarının uyuştğu bir diğer nokta ise Şah İsmail'in istihbarat eksikliğidir. Bu kumandan, Şah İsmail'in yenilmesinde bu durumun büyük payı olduğu konusunda diğer kaynaklar ile hemfikir görünmektedir. Ayrıca Şah İsmail'in ordusunun neredeyse tamamının süvarilerden oluştuğu da bu kumandanın anlattıkları ile savaş hakkında bilgi bulunan diğer kaynakların uyuştğu bir başka noktayı teşkil etmektedir. Dağ geçidinden Osmanlı ordusunun geçmesine izin veren Şah İsmail'in Osmanlı ordusunu bu şekilde küçümsemiş olduğu da, kumandanın anlattıklarının Osmanlı ve İran kaynakları ile uyuştğu yine bir başka noktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, birçok kaynaktaki Ustacalu Mehmed Han gibi kumandanların konum üstünlüğüne sahipken ani bir şekilde saldırmak istediği, Şah İsmail'in ise diğer kumandanlarının tavsiyelerini dinleyerek bu isteği kabul etmediği, bunun yerine daha mertçe savaşmak istediği belirtilmektedir. Bu durum, Albuquerque ile görüşen kumandanın sözlerine bu şekilde tecelli etmiş olmalıdır. Osmanlı ve İran kaynaklarında da anlatıldığı gibi, eğer Ustacalu Mehmed Han gibi kumandanların tavsiyeleri dinlenmiş olsa, belki de Osmanlı Devleti'nin ovada pozisyon alma şansı bulunmayacak, savaşın sonucu da çok farklı olacaktı. Top ve tüfekçiler, yine kumandanın da ifade ettiği üzere Şah'ın ordusuna çok büyük kayıp verdirmiş, savaşın sonucunun belirlenmesinde en büyük etkeni teşkil etmiştir. Şah İsmail'in daha sonrasında hızla Tebriz'e kaçtığı, orayı da kendisini takip eden Osmanlı ordusuna bıraktığı yine kumandanın anlattıkları arasında da yer almaktadır. Kumandan da Osmanlı ordusunun Tebriz'e girdiğini ve Şah İsmail'in hazinesine sahip olduğunu ifade etmiştir. Bütün bu uyuşan noktalar göz önünde bulundurulduğunda, Afonso de Albuquerque'ün gerçekten bu savaşta bulunmuş bir kumandan ile konuştuğu konusunda herhangi bir şüpheyi yer kalmamaktadır. Osmanlı ordusunun iki kısma ayrılması ise, kumandanın *Kurt Oyunu*'nu bilmediği şeklinde yorumlanabilir. Orduların sayıları konusundaki farklılık ise muhtemelen bu kumandanın bu konuda tam olarak bilgi sahibi olmamasından kaynaklanmaktadır.

Bu kumandan ile konuştuktan sonra Afonso de Albuquerque'in hamleleri de çok şey anlatmaktadır. Mektuplar yazarak kralı I. Manuel'den bütün Avrupalı Hristiyan hükümdarlara yazmasını ve onlardan Şah İsmail'in yanında yer almalarını istemesini rica etmiştir. Büyük bir stratejik zekâyâ sahip olan Afonso de Albuquerque, İslam'ı arkadan kuşatma stratejisine bu şekilde Safevî Devleti'ni de katmayı düşünmüştür. Bunun yanı sıra, kralı I. Manuel'e Papa'ya dahi yazarak onun da desteğini arkasına almasını ve Şah İsmail'e Papa'nın izniyle top dökecek ustalar göndermesini tavsiye etmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin savaşta top

ve tüfek kullanma konusundaki ileri görüşlülüğünün, Hindistan'daki hâkimiyetini top taşıyan gemilerine borçlu olan Portekizliler tarafından da paylaşıldığını göstermektedir. Ayrıca Afonso de Albuquerque'ün Şah İsmail'e top dökcek ustalar gönderilmesini istemesi, Şah İsmail'in böyle ustalara sahip olmadığını, bu da Şah İsmail'in topların savaş alanındaki önemini yeterince kavrayamamış olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- AĞALARLI, Mûbariz; “Şah I. İsmail’in Zamanında Azerbaycan Safevî Devleti’yle Mısır Memlûk Devleti Arasında Siyasi İlişkiler”, Safevîler ve Şah İsmail, Ahmet Taşgîn & Ali Yaman & Namiq Musalı (ed.), Önsöz Yayıncılık, İstanbul 2014.
- AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat; *Safevî Devleti Tarihi (1501-1736)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- BIRCH, Walter de Gray (çev.); *Commentaries of the Great Afonso Dalbuquerque*, Hakluyt Society, Londra 1875.
- BİDLİSİ, İdris; *Selim Şah-Name*, Haz. Hicabi Kırlangıç, Hece Yayınları, Ankara 2016.
- EMECEN, Feridun M.; *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul 2018.
- GIBBS, James (çev); *The History of the Portuguese During the Reign of Emmanuel*, Londra 1752.
- GÜNDÜZ, Tufan; *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.
- İNALCIK, Halil; *Devlet-i ‘Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- KANTEMİR, Dimitri; *Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1998.
- NEWITT, Malyn; *A History of portuguese Overseas Expansion, 1400-1668*, Routledge, New York 2005.
- ÖNALP, Ertuğrul; *Osmanlı’nın Güney Seferleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- ÖZTUNA, Yılmaz; *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, Hayat Kitapları, 1964.
- SEDDON, C. N. (çev.); *Ahsanu’t- Tawarikh of Hasan-ı Rumlu*, Oriental Institute, Baroda 1934.

- STEPHENS, H. Morse; *Albuquerque, Rulers of India*, William Wilson Hunter (ed.), Clarendon Press, Oxford 1897.
- TAŞTAN, Murat; *Fahrettin Kırzioğlu GÜGEF Tarih Bölümü 1985-1986 Öğretim Yılı Türk Kültür Tarihi Basılmamış Ders Notları*.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.
- VARLIK, Mustafa Çetin; “Çaldıran Savaşı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 1993.
- YAKUPOĞLU, Cevdet; “Azerbaycan’ın Hôy Yöresinde Türk Egemenliği (XI-XVI. Yüzyıllar)”, *History Studies*, Osman Köse & Yakup Yılmaz (ed.), Sayı: 10 (2), Çanakkale 2018.
- YUSUFCEMALİ, Muhammed Kerim; “Çaldıran Savaşı’nın Sebep ve Sonuçları”, *Safevîler ve Şah İsmail*, Ahmet Taşğın & Ali Yaman & Namiq Musalı (ed.), Önsöz Yayıncılık, İstanbul 2014.